

עומק הפשט

בס"ד, יום ג' פרשת במדבר א' סיון תשע"ח,
מסכת נדרים - דף ח.

גליון נושא:

דיוני הלכה אקטואליים בסוגיות הנלמדות,
לעורר לב המעיין, ואין לסמוך על הדברים
הלכה למעשה.

'הדרן עלך' בסיום מסכת

פנינים

ויועיל לשכחה

נוסח: במהדורת ש"ס וילנא נדפס מעל תפילת 'הדרן עלך', 'אחר השלמת המסכתא יאמר זה, ויועיל לשכחה בעזרת השם יתברך'. ברוב מהדורות הש"ס החדשות שינו את הנוסח, וכתבו 'ויועיל לזיכרון'.

פלא: הנוסח המופיע במהדורת וילנא מעורר תמיהה, עיקר התפילה בסיום מסכת שנזכר את המסכת, והיה צריך לכתוב 'ויועיל לזיכרון' כפי שכתבו במהדורת נהרדעא? הרי ש"ס וילנא עבר הגהת גדולי האחרונים, ויצא לאור בהסכמתם, כמו שכתבו המדפיסים בסוף מסכת נדה, ומדוע בחרו בנוסח זה?

הסבר: ותירץ בספר יומא טבא לרבנן (עמוד קכד), שעיקר החובה על האדם לדאוג שלא ישכח והיינו על ידי חזרה, ולכן אומרים בגמר המסכת 'הדרן עלך' 'דעתן עלך', שאפילו שאנחנו עוברים למסכת אחרת, עדיין דעתנו על המסכת הקודמת, ולא מסיחים את דעתנו ממנה, ועצם אמירה זו מועיל להסרת השכחה.

ועל פי זה מדויק הנוסח 'ויועיל לשכחה', כי היא עיקר התפילה שלא ישכח, כי לא העיקר הזיכרון, אלא שלא ישכח, כי הוא עיקר האיסור!

בדרך צחות: כתב בספר זכות אבות (חלק ה עמוד קצז), כשלומדים דף השני שוכחים את הדף הקודם, ובדף האחרון של המסכתא יאמרו 'ההדרן', וזה יועיל לשכוח גם דף האחרון. ❖

המקור לאמירת 'הדרן עלך'

מנהג ישראל מקדמת דנא, לומר 'הדרן עלך' בסיום מסכת או בסיום פרק. המקור הקדמון לומר 'הדרן עלך', מופיע בתשובת רב האי גאון המודפסת בספר האשכול (הלכות ספר תורה סימן יד), לאחר שדן בשמות רב פפא המובאות ב'הדרן', סיים (נוסח שונה קצת ממה שמודפס בש"ס שלנו): ומקמי אדכורי בני רב פפא, אמרי רבנן הכי; נהדר מר עלה, הדרנא עלך ודעתך עלן, לא תתנשי מינן ולא נתנשי מינך, לא בעלמא הדין ולא בעלמא דאתי.

המהר"ם מינץ (סוף סימן פה), הובא באליה רבה (או"ח סימן קלט ס"ק יד) ובפמ"ג (אשל אברהם ס"ק יד), מסביר את משמעות אמירת 'הדרן עלך', כאשר סיימו פרק או מסכת, כי יש איסור לשכח תלמודו, לכן חזור בהן שלא תשכח. כמו שהובא בלבוש (או"ח סימן קלט סעיף יא), המנהג לומר למסיים לקרוא בתורה 'חזק', והביאור שאומרים למסיים שלא ישכח את התורה.

והוסיף בספר הדרן עלך (עמוד קמט), שמדויק הדימוי, שבשניהם כופלים את האמירה שלוש פעמים, 'הדרן עלך' ג' פעמים, 'חזק חזק ונתחזק' - שהוא ג' פעמים.

וזה לשון הערוך (השלם מהדורת קוהט, ערך הדר השלישי); ומזה הענין הסיום שבכל מסכתא, 'הדרן עלך' פירוש זה חזרנו עליך אף אחר שהשלמנו קריאתנו, דעתנו עלך והשבנו פנינו עליך. עכ"ל. והוכיח כן מכמה גמרות, שהדר פירושו לשון חזרה. וכן מבואר בארחות חיים ש'הדרן' הוא מלשון חזרה (חלק א שמו"ת).

חומר האיסור לשכח תלמודו, מבואר במשנה (אבות פרק ג משנה ח) כל השוכח דבר ממשנתו שיושב ומסירם מלבו, מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו. ובגמ' (מנחות דף צט:), כל המשכח

דבר אחד מתלמודו עובר בלאו, שנאמר: הַשְׁמֵר לְךָ וְשָׁמַר נֶפֶשְׁךָ מֵאֵד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים (דברים ד, ט). ומבואר בספרי (דברים יא, כב), הובא ברש"י (דברים יב כח), וביראים (מצות עשה רנז), שנצטוונו לשמור ולהזהר לא לשכוח את כל התורה, דכתיב (דברים יב כח) כִּי אִם שָׁמַר תִּשְׁמְרוּן אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת.

1. נדר ללמוד תורה

קבלה: מבואר בגמ' (נדרים דף ח.), 'האומר אשכים ואשנה פרק זה, אשנה מסכתא זו, נדר גדול נדר לאלוקי ישראל'. שואלת הגמ', והלא מושבע ועומד מהר סיני, ואין שבועה חלה על שבועה? מתרצת הגמ', כיון שיכול לפטור עצמו מחיוב תלמוד תורה, במה שקורא קריאת שמע בבוקר ובערב, לכן חל השבועה עליו.

מדברי הגמ' יוצא, שעצם מה שאומר ומקבל בפיו ללמוד תורה 'אשנה פרק זה', אפילו בלי הזכרת לשון נדר, מתחייב כדין נדר, וצריך 'התרת נדרים' אם רוצה לבטל את נדרו.

הר"ן (שם) מסביר ש'נדר גדול' אין הכוונה ממש נדר, אלא 'שבועה', שהרי לא שייך לנדור על עשיית פעולה של לימוד תורה, כי אין כאן שום חפץ שנאסר. ונחלק עליו הרא"ש (ד"ה נדר), וכך נפסק בשו"ע (יורה דעה סימן ריג סעיף ב), ש'נדר גדול' הכוונה נדר כפשוטו, וחל מדין נדרי מצוה, כמו נדר כשמתחייב צדקה, שחל אפילו שאין כאן שום חפץ שנאסר.

הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל (אגרות משה יורה דעה חלק א סימן קנ), במכתבו להג"ר אלעזר מנחם מן שך זצ"ל (משנת תרפ"ב כאשר הרב שך היה עדיין בסלוצק) מסביר את שורש המחלוקת, שהר"ן סבר שמה שמתחייב בצדקה מדין נדר, הוא מטעם ש'אמירה לצדקה כמסירה להדיוט', ובתורה ומצוות לא שייך הטעם הזה. אבל הרא"ש סבר שאין בצדקה את הדין של 'אמירה לגבוה כמסירה להדיוט', אלא שהתורה חידשה שנדרי מצוה חלים גם כשאין איסור חפצא, ולכן אפשר ללמוד משם גם לתורה ושאר מצוות.

2. קושיא עצומה ???

פליאה: עורר הג"ר חנוך קרלנשטיין זצ"ל (מובא בשו"ת רבבות אפרים חלק ד סימן מד אות סא), שיש לתמוה על מנהג העולם לומר 'הדרן עלך' ולא אומרים 'בלי נדר', הרי 'הדרן עלך' פירושו בפשטות לשון חזרה, ואם כן באמירת 'הדרן עלך' מקבל על עצמו לחזור על לימודו, ודינו כנדרי מצוה שעצם הקבלה ללמוד תורה נחשב נדר?

וביותר שהרי המנהג המקובל לומר שלוש פעמים 'הדרן עלך', ומבואר במהרש"ק בספרו נדרי זירוזין (נדרים ח:) כי מלשון הגמ' משמע, שקבלה נחשב נדר רק כשאומר פעמיים, וכל שכן ב'הדרן עלך' שאומרים ג' פעמים?

[כמו כן יש לתמוה, על אמירת 'לא נתנשי מנך לא בעלמא הדין ולא בעלמא דאתי', שמקבל על עצמו לא לשכוח את המסכת בעולם הזה, ולכאורה הרי זה בכלל נדרי מצוה, שמחויב לעשות כל טעדיקי שבעולם לא לשכוח את המסכת הזו? ואולי הכוונה, שלא יעשה מעשים המשכחים תלמודו!]

הסוברים שיש חשש נדר באמירת 'הדרן עלך'

3. מנהג המדקדקים

בלי נדר: וראה בדברי הג"ר אפרים גרינבלט זצ"ל (שו"ת רבבות אפרים חלק ד סימן מד אות סא), והג"ר שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א (שו"ת שבט הקהתי חלק ה סימן קעג), ובספר שערי תורה (פרק י סעיף לח), ובספר יומא טבא לרבנן (חלק ההלכות פרק א סעיף ד) שהביאו את מנהג המדקדקים לומר 'הדרן עלך' - בלי נדר, ושבחוהו. שבכך מסלק נפשו מאיסור נדרים החמור מאוד.

יש להעיר שאמירת 'בלי נדר' אינו פתרון מושלם; שהרי גם כאשר אומר 'בלי נדר' התבאר לעיל בגיליון 160 שמכל מקום התחייבות יש כאן, נמצא ש'הדרן עלך' בלי נדר' פירושו קבלה לחזור על המסכת. ואף שזה 'בלי נדר', עדיין יוצר התחייבות חדשה שלא היתה. ועוד, שהוספת 'בלי נדר', מוכיחה ש'הדרן' פירושו לחזור על המסכת, ולא כמו הפירושים שיובאו להלן שהדרן אינו לשון

חזרה, אלא הדרן פירושו יופי, תפילה שיזכה לחזור, לימוד המלאך, לשעבר, לעתיד לבוא. נמצא שבאמירת 'בלי נדר' מפסיד את התפילה שקבעו לומר בסיום מסכת, שלא שייך לשון תפילה 'בלי נדר' (י.ז.ו.).

גמירות דעת: הפתרון הפשוט לכל זה, לגמור בדעתו בלי לומר בפה, שאינו מקבל על עצמו כלום, לא בתורת נדר ולא בתורת התחייבות.

חוזר מעט: וכתב בספר **משמני הארץ** (סימן קח), דיש מדקדקים תכף כשמיים, ללמוד מעט מתחילת המסכת, בכדי לקיים את מה שאמר 'הדרן עלך' שחזר על מסכת הנלמדת במקצת. (על דרך זה, יש ספרי תהלים שמודפס בסוף הספר, כמה פסוקים של תחילת ספר תהלים). אכן צריך להבין שהרי אומר 'הדרן עלך' מסכת פלונית, ומשמעות הלשון שיחזור על כל המסכת, ומה הועיל בחזרה מועטת.

להסיר קטרוג: מטעם נוסף, יש ענין ללמוד תכף אחר הסיום, כמו שאומרים בשמחת תורה ב'ברשות לחתן בראשית' על זאת מתכיפין התחלה להשלמה בתדירה, שטן שלא ירגל בעם זו לשקרה. והיינו למנוע קטרוג השטן שסיימו ללמוד ולא לומדים עוד, על כן מתחילים מיד ללמוד. אכן, מצד טעם זה יכול להתחיל בלימוד מסכת אחרת, ואין ענין להתחיל ללמוד דווקא אותה מסכת שסיים.

הסוברים שאין חשש נדר באמירת 'הדרן עלך'

4. מנהג העולם

מנהג העולם לא לומר 'בלי נדר', ויש לכך הסברים חלוקים; יש אומרים ש'הדרן עלך' פירושו לחזור, אולם אין זה נדר. ויש שפירשו ש'הדרן עלך' אין פירושו לחזור, וכדלהלן.

תנאי: יסוד חשוב, כתב הג"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל (מנחת שלמה חלק א סימן צא ס"ק ב'), במענה לשאלת הג"ר צבי פסח פראנק זצ"ל, היות שמוסרים מודעה בערב ראש השנה ב'התרת נדרים', וביום הכיפורים ב'כל נדרי', שאינו רוצה שיחולו עליו נדרים במהלך השנה, ממילא כל שהאדם אומר סתם ולא בלשון נדר או בלשון התחייבות, הרי זה כאילו אמר בפירוש 'בלי נדר'. כי הרי אינו אומר לשון נדר או שבועה, אלא שחידשה תורה שנחשב נדר, וכאשר גילה דעתו והתנה בפירוש, אינו נדר. וכעין שהתיר הג"ר יוסף חיים זוננפלד זצ"ל (שלמת חיים או"ח סימן רלא) כלפי מנהג של מצוה, לסמוך על התרת נדרים של ערב ראש השנה.

לפי זה מובן היטב מנהג העולם שאין נוהגים לומר 'בלי נדר', שכן אף בסתמא הרי זה כאילו אומר בפירוש 'בלי נדר'.

אין פיו ולבו שוין: וכתב בשו"ת שבט הקהתי (חלק ה סימן קעג), כיון שאין דעתו לחזור תו לא הוי נדר, דהרי בנדר צריך שיהיה פיו ולבו שוין, ולא דומה לאומר 'אשנה פרק זה' שהיה דעתו לחזור. ואכן אדם שדעתו לחזור וכיון לקבל על עצמו לחזור, יש לו לקיים נדרו.

קשה, מדוע אין כאן הכלל של 'דברים שבלב אינם דברים'? וצריך לומר, שהרי זה בכלל 'אומדנא דמוכח בלבו ובלב כל אדם' שאינו מתכון לנדור או להתחייב, אלא שרוצה לחזור בלי נדר!

5. 'הדרן עלך' אין פירושו לחזור

לשון הדר: אחיו של המהר"ל מפראג בספרו **ספר החיים** (ספר זכויות חלק א פרק ב), הביאו הפרי מגדים (אגרות אגרת ד), פירש; 'הדרך' - תפארתך, 'עלך' - תורה שבעל פה, כי בכתב גם אומות העולם יודעין, והיינו אנחנו מהדרים אותה, דעתך עלך - בקבלה שלא ישכח, ודעתך עלן - מגין עלינו. וכן כתב בספר **כבוד התורה** (הדרן עלך), בשם **אוצר דינים ומנהגים** (ערך סיום), הדרן פירושו לשון זיו הוד והדר. נמצא לפי דבריהם, ש'הדרן' אין פירושו חזרה, אלא לשון הדר ויופי, ואין חשש נדרי מצוה.

תפילה: לדעת הג"ר חיים קנייבסקי שליט"א (בתשובותיו לספר יומא טבא לרבנו, ואשיחה עמוד ת) אין צריך לומר 'בלי נדר', שלא מתכוונים לקבלה ללמוד, אלא לבקשה ותפילה, שנזכה ללמוד

ולחזור על המסכת. וכן ידוע בשם המשגיח הג"ר אליהו לופיאן זצ"ל, במה שאומרים בתפילת ערבית, על כן ד' אלקינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחוקיק, ונשמח בדברי תורתך ובמצוותיך לעולם ועד... ובהם נהגה יומם ולילה, שאין כאן נדר, אלא סדר תפילה ובקשה.

לימוד המלאך: הסבר נוסף בדרך אגדה, מבואר בשו"ת משנה הלכות (חלק יא סימן תנ) שהרי אמרו בגמ' (נדה דף ל) תינוק במעי אמו נר דולק על ראשו והמלאך לומדו כל התורה כולה, וכשיצא מלאך סוטר על פיו ושוכח הכל. והתועלת בלימוד המלאך, שנשאר רושם בנפשו שאם ילמוד יזכרהו ויבין, ו'הדרן עלך' פירושו שיחזור ויזכור התורה שלמד במעי אמו.

לשעבר: כותב בעיני יצחק (על שו"ע המקוצר יו"ד סימן קסח הערה טו) ש'הדרן עלך' הוא לשון עבר, וענינו חזרנו עליך מסכת פלונית, כי אילו היה כוונתו לשון עתיד היה צריך לומר נהדר, וגם מי שלמד פעם ראשונה בימי חייו מסכת זו, אומר כן כיון שכבר במעי אמו למד כל התורה כמבואר בגמ' (נדה דף ל:). (צריך להבין; הרי ההמשך, 'הדרך עלן' משמע על להבא).

לעתיד לבוא: הסבר נוסף כתב בספר כרם אליהו (עמוד 235); 'הדרן עלך' פירושו לעתיד לבוא לאחר פטירת האדם שחזור על תלמודו בפני בית דין של מעלה, ואז יחזור גם על מסכת זו שלמד, כמבואר בזהר הקדוש (זהר החדש רות) שכל מה שהאדם לומר בעולם הזה חוזרים ומלמדים אותו לעולם הבא. ומובן ההמשך 'והדרך עלן', שתחזור אליו המסכת לעתיד לבוא. 'ולא תתנשי מנן לא בעלמא הדין ולא בעלמא דאתי', לא נעזוב אחד את השני, לא בעולם הזה ולא בעולם הבא (י.ז.ו.).

סיכום הגיליון:

דינים העולים

- א. נדר: אדם שקיבל על עצמו ללמוד דבר מסוים בתורה, כגון 'אשכים ואשנה פרק זה', חייב לקיים נדרו.
- ב. המנהג: מנהג העולם לומר 'הדרן עלך' בסיום מסכת, ולא מקפידים להוסיף ולומר 'בלי נדר'. שאין מתכוונים לנדר לחזור, שאין פיו ולבו שוין, ועוד שמועיל התנאי של ערב ראש השנה שלא יהיה נדר. ועוד, שיש מפרשים ש'הדרן' אין פירושו 'לחזור' אלא - 'הדרן' פירושו יופי, תפילה שיזכה לחזור, לימוד המלאך, לשעבר, לעתיד לבוא.
- ג. מדקדקים: יש מדקדקים לומר 'הדרן עלך' - בלי נדר, שחוששים שאמירת 'הדרן עלך' ג' פעמים דינו כנדר, ומנהג טוב הוא. [אמנם יתכן שאדרבה גרע טפי כשאומר 'בלי נדר', שיוצר התחייבות חדשה לחזור על המסכת אף שאינו נדר, וגם מפסיד את הפירוש שהוא תפילה].
- ד. עיצה: הפתרון הפשוט לכל זה לגמור בדעתו שאינו מקבל על עצמו כלום, לא בתורת נדר ולא בתורת התחייבות. ❖

עומק הפשט'

נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823 | 5047867@gmail.com

הודעה:

נשארה כמות

מצומצמת של אוגדן
גיליונות 'עומק הפשט'
(1-135)

המחיר 30 ₪

ניתן להשיג בחנות
'ספרי הישיבה' רחוב
בית ישראל 3 ירושלים

הנושא לשבוע הבא:

תרומת כליה - נדרים דף כב.

אפשרות להנצחה; לע"נ, לרפו"ש, לישועה, וכדומה!

ניתן לשלוח - רעיונות ותיקונים, הוספות והערות, להגדיל תורה ולהאדירה.

אפשר לתרום עבור הוצאת הגיליונות בעמדות הממוחשבות של 'נדרים פלוס' ו'קהילות' ברחבי הארץ, תחת המדור 'קופות נוספות' לפי החיפוש: 'עומק הפשט'.
וכן בקו הצדקה 073-2757000 יש להקיש עבור קוד 1529.

זכות הדפסת הגיליון

לרפואת האשה

החשובה מרת ורדה

רודל בת רוחמה

תליט"א, ומרת מיכל

בת נעמי תליט"א

לרפואה שלימה בתוך

שאר חולי ישראל